

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDEKİ OZAN TİPİ BAĞLAMINDA KARS ÂŞIKLIK GELENEĞİ*

Cengiz GÖKŞEN*

ÖZET

Dede Korkut Hikâyeleri Türk Dünyasının en önemli ortak değerlerinden biridir. Bu eser, Türklerin İslam dinini kabul etmesinden yüzlerce yıl sonra yazıya geçirilmiş olmasına rağmen, İslamiyet öncesi Türk kültür hayatına ait birçok unsur taşımaktadır. İslamiyet öncesi Türk kültürünün müzisyen sanatçı tipi olan ozanlık geleneği bunlardan biridir. Müzisyenlik yanında, din adamlığı, büyücülük, hekimlik gibi bilgi ve becerilere de sahip olan ozanlar İslamiyet'in de etkisiyle bir süre sonra yerlerini âşıklara bırakmışlardır. Âşıklık geleneğinin ülkemizde en canlı yaşadığı yerlerden biri Kars ve çevresidir. Yaşayan Kars âşıklık geleneği içinde Dede Korkut Hikâyelerindeki ozan tipi ve ozanlık geleneğiyle ortak birçok unsur bulunmaktadır. Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerindeki ozanlık geleneğiyle Kars âşıklık geleneğindeki benzerlikler ve bunların sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, Kars âşıklığı, âşıklık geleneği

TRADITION OF KARS MINSTREL ACCORDING TO THE TYPE OF FOLK POET IN DEDE KORKUT STORIES

ABSTRACT

The Dede Korkut stories are one of the most important common values of Turkish World. Although this work had been written the hundreds of years later that the Turks accepted Islam religion, it has many elements of Turkish culture that belongs to pre-islamic period. The custom of being a poet, which is a type of musician, is one of the Turkish culture of pre-islamic age. The poets were not only musicians who had ability of music, but also they have the ability of a religious person, a doctor or a witch. After a while, by the effects of Islamic culture, these poets had left their places to the minstrels(=Aşık). Kars and its neighbourhood is one of the place that the custom of minstrel has performed mostly. There has been many common elements between the type of poets in the Dede Korkut Stories and in the living tradition of minstrel of Kars. In this study, the similarities between the Dede Korkut Stories and Kars minstrel tadition, and the reason of these had been tried to be defineted.

Key Words: Dede Korkut Stories, minstrel of Kars, traditional of minstrel

---

* Uluslararası Kaşgar'dan Endülüs'e Türk-İslâm Şehirleri Sempozyumları Gazi Kars Şehrengizi (29-31 Ekim 2011)'nde sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş şeklidir.

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Ü. Eğt. Fak. Türkçe Eğt. Böl. El-mek: goksenc33@yahoo.com

Dede Korkut Hikâyeleri Türk dünyasının en önemli ortak değerlerinden biridir. Hikâyelerin hangi tarihte yazıya geçirildiği ve tarihi gerçekliğiyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte¹, bir Oğuz-name geleneğinin devamı oldukları konusunda herkes hemfikirdir. Yerli ve yabancı yüzlerce bilim insanı Dede Korkut Hikâyelerini dil, tarih, edebiyat, folklor, etnografya, mitolojik yönden incelemeye çalışmışlardır. Bu ilgi, Köprülü'nün *Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine de Dede Korkut ağır basar*²; Boratav'ın da *Dede Korkut Kitabı Türkolojinin eskimeyen ve tükenmeyen konularından biridir*³, veciz tespitlerinin tezahürüdür.

Dede Korkut Hikâyelerini bu kadar değerli kılan şey, Türk kültürüyle ilgili taşıdığı bilgilerdir. Bir geçiş dönemi eseri olması hasebiyle Türk kültürü ve medeniyetinin hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrasına ait dil, tarih, coğrafya, folklor, etnografya, mitoloji, şiir, dünyayı algılayış, yaşam biçimi gibi çeşitli alanlarında bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda, Dede Korkut Hikâyelerinde öne çıkan önemli kültürel unsurlardan biri de ozan/âşıklık geleneğidir.

Ozan, İslamiyet öncesinde Oğuz boyları arasında sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi birçok mesleki bilgi ve beceriye sahip, bir nevi, toplum önderlerine verilen addır. Bu kişilerin değişik zaman ve mekânlardaki kılık kıyafetleri, kullandıkları aletler ve yaptıkları işler değişmekle beraber, semadaki mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi etmek, bazı ölümlerin ruhlarını semaya yollamak, hatıralarını yaşatmak gibi muhtelif vazifeler hep onlara aitti. Ancak zaman içinde Türklerin kabul ettikleri çeşitli dinlere bağlı olarak ozanların toplum içindeki fonksiyonları, yerleri ve ehemmiyetleri de değişti⁴. *Edebi tekâmülün umumi gidişi, şüphesiz, Oğuzlar arasında da aynı akışı takip etti ve içtimai tekâmül derecesinin yükselmesi ile ozanlar, eski kutsiliklerini kaybetmekle beraber, hususi bir zümre şeklinde Oğuz aşiretleri arasında yaşadılar ve XV. asırdan sonra âşık adını aldılar*⁵.

Ozanlıktan âşıklığa geçiş sürecinin belki de son halkasını oluşturan ve bu değişimin en güzel yansıdığı eserlerin başında Türk kültürünün şaheseri Dede Korkut Hikâyeleri gelmektedir. Dede Korkut Hikâyelerindeki ozanlar Oğuz boyları arasında hususi bir zümre teşkil ederler; ellerinde kopuzları ile ilden ile obadan obaya gezerler; düğünlerde, ziyafetlerde bulunurlar; kopuzları ile eski Oğuz destanları, Dede Korkut Hikâyeleri söylerler; yeni hadiseler hakkında yeni yeni şiirler tanzim ederler; zenginlerde onlara bazen sırtlarındaki kıymetli elbiseyi çıkarıp verirler; koyunlar koçlar ihsan ederler⁶.

Âşıklık geleneğinin ülkemizde geleneksel formlarla en iyi yaşadığı yerlerden biri Kars çevresidir. Bu bağlamda Dede Korkut Hikâyelerinde tanımlanan ve ozan/âşıkların piri Dede Korkut'un şahsında şekillenen ozan tipiyle Kars çevresi âşıklık geleneği fevkalade benzer hususiyetler taşımaktadır. Bu çalışmada, Dede Korkut Hikâyelerinin teşekkülünden bu yana yüzlerce yıl geçmiş olmasına rağmen, hikâyelerindeki ozan tipi ve ozanlık geleneğiyle Kars âşıklık geleneğinin birçok yönünün ortak olduğu gösterilmeye çalışıldı.

Dede Korkut Hikâyelerinde ozan tipi denilince akla ilk gelen kişi, hikâyelerin giriş kısmında Dede Korkut'un tanımladığı ozan tipi olsa da hikâyelerin tamamı okunduğunda dikkatleri daha fazla çeken ozanların piri, baş ozan Dede Korkut'un kendisidir.

¹ Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", **Folklor ve Edebiyat** 2, Adam Yayınları, İstanbul 1992, 109-140.

² Saim Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı I İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar**, Konya 1998, 6.

³ Pertev Naili Boratav, **age**, 109.

⁴ Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara 1999, TTK Yayınları, 58-59.

⁵ Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, 141.

⁶ **Age**, 139.

Kars çevresi Dede Korkut coğrafyasının tam orta yerinde⁷, Orta Asya ile Anadolu-Rumeli Türk kültürü coğrafyasının geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Bu itibarla, geçmişten günümüze, doğudan batıya olan göçler sebebiyle Türk kültürüne ait unsurların daima canlı kaldığı ve yaşandığı bir alandır. Bu açıdan bakıldığında âşıklık geleneğinin de canlı biçimde yaşanması gayet doğaldır.

Dede Korkut Hikâyelerinde hakkında bilgi verilen, tanıtılan ilk kişi Dede Korkut'tur⁸. Hikâyelerin giriş kısmının daha ilk cümlelerinde belirtildiğine göre; *Resul Aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuz'un ol kişi tamam bilişisiydi. Ne dir ise olur idi. Gayıbdan dürlü haber söyler idi. Hak Taala anun könlüne ilham ider idi... Korkut Ata Oğuz kavminun müşkilini hall ider idi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya tanışmayınca işlemezler idi. Her ne ki buyursa kabul iderler idi. Sözin tutup tamam iderler idi*⁹.

Burada verilen bilgilerden Dede Korkut'un olağanüstü niteliklere sahip birisi olduğu anlaşılıyor. Hikâyeler okuduğunda da onun içinde yaşadığı toplumun bütün insanları tarafından sayılan velayet sahibi¹⁰ bir ozan olduğu görülüyor. Dede Korkut'la ilgili bu cümlelerden, ozanlara sahip olmaları gereken nitelikler bildiriliyor.

Dede Korkut'u tanımlayan ilk cümle onun ortaya çıkışı ve aile kökleriyle ilgilidir. İki, üç ve dördüncü cümlelerde ise onun kişilik özellikleriyle ilgili bilgiler verilmekte, karşımıza, bir sanatkârdan ziyade, kerametler gösteren veli, toplum önderi, kurtarıcı bir tip çıkmaktadır. Bu cümleden Dede Korkut'un köklerinin ozan/baksı geleneğine dayandığını, sıradan insan olmayıp Tanrı tarafından seçilmiş olduğu, söylediklerinin kendi duygu ve düşüncelerinden ziyade Hak Tealâ'nın ilham etmesiyle ortaya çıktığı anlaşılıyor.

Âşıklar farklı biçimlerde yetişmekle birlikte¹¹ geleneksel en yaygın biçim ve konuyla ilgili olan tür rüya sonrası âşık olmandır. Bu tür âşıklara vergili âşık, badeli âşık, Hak âşığı gibi isimler veriliyor. Bunların tıpkı Dede Korkut gibi, Tanrı tarafından seçildiklerine, ilhamlarını Tanrı'dan aldıklarına inanılıyor. İslamiyet öncesi ozan-baksı geleneğinin İslami hayata adapte olmuş sanatçı tipi olan bu tür âşıklar Kars ve çevresinde de görülmektedir.

Günümüz âşıklarının büyük çoğunluğu bade içmeyi, rüya sonrası âşık olmayı kabul etmemekle birlikte ret de etmiyorlar. Özellikle, bölgenin en büyük âşığı ve bölge âşıklığının piri kabul edilen Şenlik'in söylediklerinin normal şartlarda söylenemeyeceğini, onun badeli Hak âşığı olduğunu kabul ediyorlar. Bunun yanında söyledikleri şiirlerden ve söyleyiş biçimlerinden hareketle Hıfzı, Sümmani, Zülali, Reyhani, Çobanoğlu, Taşhova gibi bölgenin tanınmış ve çok sevilen âşıklarının da badeli olabileceklerine inanıyorlar. Bu manada, Dede Korkut'un sahip olduğu özelliklerin, nispeten, badeli âşıklarda, özellikle de Âşık Şenlik'te bulunduğu söylenebilir.

Dede Korkut *Oğuz kavminin tamam bilicisi* olduğu için Hanlar hanı Han Bayındır'dan en küçük bireyine kadar herkes onun sözüne uyuyordu. Kars çevresinde, âşıkların geçmişten günümüze halk üzerinde önemli bir etki gücü vardır. Yöre insanının **kırk yıllık kara günler** dediği yıllarda yetişmiş olan Âşık Şenlik, zengin bir ailenin çocuğu değildir. Asıl adı Hasan olan Şenlik, Çıldır'ın Suhara köyünde doğmuş, sıradan bir ailenin oğludur. Ancak ava gittiği yerde uyuya kalıp rüyasında bade içtikten sonra, fevkalade bir değişme gösterir. Şiir söylemeye başlar, hiç okula

⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Dede - Korkut Oğuznameleri*, Ankara 2000, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 40-41.

⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara 1997, TDK Yayınları, 73.

⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 73.

¹⁰ *Age*, 126.

¹¹ Mehmet Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri (Anonim Halk Şiiri-Âşık Şiiri-Tekke Şiiri)*, Ürün Yayınları, Ankara 2002, 137-170.

gitmediği halde şiirlerinde Arapça, Farsça kelimeleri yerli yerinde kullanır¹². Dini-tasavvufi konuları, peygamberler ve İslam tarihini gayet iyi bilir ve şiirlerinde kullanır¹³. Milli ve manevi değerlerini savunmada ölümü göze alacak kadar sadakat sahibidir. Doğru bildiği yoldan onu hiçbir maddi güç çeviremez. Bu özellikleri sayesinde halk üzerinde müthiş bir nüfuz sahibi olur. Yazdığı destanlarla ve gösterdiği davranışlarla bölge halkının Rus ve Ermeni zulmüne karşı direnişinde ilham kaynağı olur. Şenlik şiirleri elden ele dolaşarak halkın direniş azmini çelikleşiren ab-ı hayat olur¹⁴.

Bir âşığın badeli olması, yani Hak âşığı olması onun madde ve mana ilimlerini rüyada öğrenmesi demektir. Bu manada, yukarıda da belirtildiği ve Âşık Şenlik örneğinde görüldüğü üzere, Kars ve çevresindeki badeli âşıklarla Dede Korkut'un manevi kişiliği arasında birçok ortaklık bulunmaktadır.

Dede Korkut Hikâyelerinde *Dede Korkut dilinden ozan aydur*:¹⁵ diye bir ifade var. Bu ifade ile ozanlar pirlarını kutsal kabul etmiş, ondan destur almış, onun dilinden konuşmuş ve onun adını ölümsüzleştirmişlerdir¹⁶. Halk tababetiyle uğraşanlar yaptıkları ilaçları yaraya sürerken “Benim elim değil, Fatma/Fadime ananın eli¹⁷” diyerek sürerler. Yani kerameti kendilerinde değil, Peygamber efendimizin sevgili kızı Hz. Fatma (r.a.)’da ararlar. Ozanlar da söyledikleri bu cümle ile kerametini kendilerinde değil, pirları Dede Korkut’ta aranması gerektiğini belirtmişler, onun himmetiyle kendilerinin söyleyebildiklerini belirtmişlerdir. Burada sofiyane bir terbiye var: Müritler iyi ve güzel bir şey yaptıklarında bunu mürşitlerinin himmetiyle yaptıklarını söylerler. Âşıklar da söze ustalarından bir şiirle başlarlar ve onun dilinden söylediklerini ifade ederler. Böylece onların adlarını ve sanatlarını yaşatırken, saygılarını ifade etmiş olurlar. Âşıklık geleneğinin sözlü döneminden gelen bütün şiirler bu sayede günümüze ulaşmıştır. Ayrıca bir nevi ustalarının himmetiyle söylediklerini itiraf etmiş olurlar. Bu durum, Dede Korkut Hikâyelerindeki bir geleneğin doğrudan bu güne yansımalarıdır.

Dede Korkut, hikâyelerin giriş kısmındaki soylamaların birinde *Kolça kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nakesin ozan bilir. İleyüntüzde çalup aydan ozan olsun*.¹⁸ der. Bu ifadelerden hareketle ozanın özellikleri,

1. Ozanın kopuzu vardır,
2. Ozan ilden ile ve beyden beye gezer,
3. Ozan gezdiği yerlerde görüp yaşadıklarıyla ilde kimin cömert kimin pinti olduğunu bilir, şeklinde sayılabilir. Yani ozan gezip gördüğü yerlerini insanların tanıır.

Âşık tanımlarına ve âşıkların hayatlarından kaynaklanan halk hikâyelerine bakıldığında birçok âşığın bu özellikleri taşıdığı görülür. Ozan/baksı-âşıklık geleneğinin piri olan Dede Korkut’un hayatına bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Dede Korkut hikâyelerin sonunda veya Oğuz beyleri sıkıntıya düştüklerinde ortaya çıkar. İşini yaptıktan sonra kaybolur. Nereye gittiği, nerede yaşadığı, ne yaptığı belirtilmez. Olması gereken yerde oluverir. Gelişi belirtilirken “Dedem Korkut geldi” deniliyor. Bu ifadenin, onun veliliğini vurgulamak için

¹² Ensar Aslan, *Çıldırılı Âşık Şenlik*, Diyarbakır 2001, 26-28; A. Berat Alptekin-M. Nizamettin Coşkun, *Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı*, Ankara 2006, 63-65.

¹³ Cengiz Gökşen, “Çıldırılı Âşık Şenlik’in Şiirlerinde Tasavvufi Unsurlar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2008, Yaz, 46. sayı, 167-180.

¹⁴ Özkul Çobanoğlu, “İşgal Edilen Vatan Topraklarında Âşık Edebiyatının İşlevleri ve Âşık Şenlik”, *Âşık Şenlik Sempozyumu (22-23 Mayıs 1997) Bildirileri*, Ankara 2000, 69-74.

¹⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 76.

¹⁶ Ali Yakıcı, *Ozan Dili Çevik Olur Âşık Edebiyatı Yazıları*, Ankara 2009, 18.

¹⁷ Birçok araştırmacı Anadolu ve Azerbaycan sahasında yaygın olan bu inancın İslamiyet öncesi Umay (koruyucu melek) inancının İslamlaşmış şekli olduğunu kabul etmektedir.

¹⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 75.

özellikle bu şekilde kullanılmış olması muhtemeldir. Bu arada Dede Korkut'un ozanı tariflerken belirttiği özelliklerin hepsi kendi şahsında vardır. Yani Dede Korkut kopuz çalar, ilden ile, beyden beye gezer, Oğuz ilinde kimin ne olduğunu en iyi o bilir. Kısacası Dede Korkut söylediğini yapan adamdır.

Dede Korkut'un ozanla ilgili olarak belirttiği ilk husus kopuzunun olmasıdır. Hikâyeler içinde kopuzun şekil veya türlerinden bahsedilse¹⁹ de bu çalışmada bir müzik aleti olması hasebiyle önemlidir. Kopuz hikâyelerin yazıya geçirildiği dönem itibarıyla ozanların en yaygın çalgısıdır. Dede Korkut'un ozanı tanımlarken ilk başta kopuzu vurgulaması, ozanın kopuzsuz olmadığını, bir başka deyişle ozanlığın ilk şartının kopuz çalmayı bilmek olduğunu göstermektedir. Zira ozanbaksı geleneğinde musiki aleti sıradan bir alet değil, ozanın ruhlarla bağlantı kurmasını sağlayan kutsi bir alettir²⁰. Kasımlı'ya göre de kopuz her şeyden evvel ozanın merasim icrasında istifade ettiği mukaddes alettir. Bu sebepten de eski çağlarda kopuz ve onun musikisine eğlenceden daha çok ibadet vasıtası gibi bakılmıştır. Kam-bahşı ve ozanlar her türlü havayı ibadet eder gibi çalmışlardır. Bu durumdan dolayı İslamiyet'in bütün zamanlarında musiki aleti evin ocağın yukarı başında yer almıştır. Azerbaycan ve Anadolu âşıkları sazı evin başucuna asarlar²¹. Kopuzun bu kutsallığı ozanlar piri Dede Korkut'a ait olmasından kaynaklanmaktadır²². Bu bağlamda ozan nere giderse gitsin kopuzuyla gider. Oğuz ilindeki alp ozanların da kılıcıyla kopuzu sürekli yanlarındadır. Kopuz barışın, kılıç ise savaşın sembolüdür. Yiğitler karşılaşmalarda düşmanlarına kılıç çekmeden önce kopuzu ellerine alırlar ve genellikle kopuz anlaşmalarda etkili olur²³.

Dede Korkut Hikâyelerinde kopuz o kadar saygı duyulan, hürmet edilen bir eşya ki öldürülmek istenen bir düşman elinde kopuz var diye bağışlanıyor: Kardeşini kurtarmaya giden Seğrek, düşman sandığı kardeşini sırf elinde kopuz var diye öldürmüyor. *Kılıcının balçağına yapışdı kim bunu çırpa. Gördi kim elinde kopuz var, aydur: Mere kafir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadum, didi, eğer elinde kopuz olmasayidi, ağam başıyıçün seni iki para kılar idüm didi. Çekdi kopuzu elinden aldı*²⁴.

Kopuz Dede Korkut Hikâyelerindeki günlük hayatın her sahnesinde görülür: Kahramanlar uykularından kopuzla uyandırılırlar. İyi veya kötü haberler kopuz çalınarak sorulur. Kahramanlar kopuz çalınarak galeyana getirilir. Düğün eğlencelerinin baş çalgısı kopuzdur. Yiğitlerin hemen hepsi kopuz çalar, birbirlerine kopuzla sual edip cevap alırlar.

Kars ve çevresinde yakın zamanlara kadar, saz çalamasa da hemen herkes âşık havalarını yani sazla ne çalındığını bilir. Günümüzde dahi belli bir yaşın üzerindeki kişiler âşık havalarını ezgisinden çok rahat tanıyabilmektedirler. Bir akşam misafiri olduğumuz mahalle imamı (Kars Merkez Fevzi Çakmak Camisi eski imam-hatibi) bir televizyon kanalında çalan âşık havasını birkaç saniye duymakla hemen tanıdı. Kanallar arasında gezen oğluna "Dur da şu bayatıyı dinleyelim" dedi. Nasıl bildiğini sorduğumda, çocukluğunun (Arpaçay), âşıkları dinleyerek geçtiğini, bu sebepten birçok âşık havasını bildiğini söyledi.

Karşılı âşıklara bir kişinin âşık olabilmesi için sahip olması gereken özellikler sorulduğunda, söyledikleri ilk iki şey: saz çalabilmesi ve irticalinin olmasıdır. Âşıklar arasında geçerli olan bu kıstas, halk için de geçerlidir. Halk da âşığı elinde sazı, dilinde sözü olan biri olarak

¹⁹ Meherrem Qasımlı, "Ozan-Kopuz Enenesi", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakı-Elm 2004, 386.

²⁰ Sazın âşık tarzı Türk şiirindeki yeri için Bayram Durbilmez "Âşıklık Geleneklerinde Saz", *Milli Folklor*, 2010, Yıl 22, Sayı 85, 148-158 bakılabilir.

²¹ Meherrem Qasımlı, *age*, 383.

²² Fuad Köprülü, *age*, 141.

²³ Ali Yakıcı, *age*, 20.

²⁴ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 231.

tanır ve kabul eder. Bu bağlamda, saz, dış görünüş bakımından âşığın kimlik göstergesi²⁵ ve simgesidir²⁶.

Kars'ta toplumun ileri gelenlerinin düğün veya sohbet için toplandığı yerlere meclis denir. Meclisin kurulduğu yerlerde ise söz olur. Sözün olduğu yerde ise saz olur. Çünkü meclislerde sohbet ve muhabbet sadece sesle değil, aynı zamanda sazla yapılır. Bu yerler hoş vakit geçirilen eğlence mekânları olduğu gibi, birer yaygın eğitim merkezleridir. Toplumsal değerlerin kuşaklar arasındaki aktarımı bu yerlerdeki söz ve sohbetler vasıtasıyla sağlanır. Saz bu yerlerin cazibe vasıtasıdır. Bunun en tipik örneği, sazlı-sözlü, davullu-zurnalı veya davulsuz-zurnasız, sabsız-sözsüz halk düğünlerinde görülür.

Ozan / baskı / şaman için kopuz veya davul ne ise âşık için de saz aynı şeydir. Âşığın elinden sazı aldığıda söyleyen dili bağlanır. Saz, âşıkların ilham perisini yakalamalarının vasıtasıdır. Sabsız söyleme denemesi yaptırılan Kars'ın üç büyük âşığının bir nevi nutku tutulmuştur. Çobanoğlu, Taşlıova ve Alyansoğlu'na saz çalmadan, müziksiz atışma yaptırılmak istenir. Saatlerce şiir söyleyebilen, atışabilen âşıklar üretkenliklerinde çok şey kaybederler, atışmada ve şiir söylemede zorlanırlar²⁷.

Saz Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Kars'ta da belli bir yükseklikte tutulur ve ayakaltına düşürülmez, belden aşağı indirilmez. Tekne gövdesiyle sapının ucuna ip takılan saz, âşığın omzundan asılarak çalıp söylerken göbek hizasından aşağı düşmemesi sağlanır. "Anadolu'da sazın yeri odanın başucudur. Ozanın yatak başıdır. Odanın ve yatağın başına Kur'an-ı Kerim türünden kutsal şeyler asılır. Göktanrı inancında kamın her türlü merasim aletinin kutsal kabul edildiğini biliyoruz. Bir ozana en büyük hakaret, 'Sazını ayakaltına asalar' sözüdür²⁸."

Sakaoğlu, bir kişinin âşık sayılabilmesi için irticalen şiir söyleyebilme, saz çalma, atışma yapabilme ve bade içme vasıflarının bulunması gerektiğini belirtir²⁹. Kısacası ozan için kopuz nasıl şartsa âşık için de saz şarttır. Öyle ki Anadolu'da saz çalamayıp da irticalen şiir söyleyebilenler şiirlerini okurken bir âşık sazıyla onlara eşlik eder. Yani sabsız âşık olmaz.

Dede Korkut'un ozan için belirttiği ikinci özellik ilden ile, beyden beye gezmesidir. Âşıkların hayat hikâyeleri ve halk hikâyelerindekilere benzer amaçlı bir gezme olmasa da Dede Korkut Hikâyelerindeki alp ozanlar da Oğuz/Bayındır Han'ın ülkesi ve çevresindeki birçok yere gidip gelirler. Gittikleri yerlere kopuzlarını da götürürler ve birbirleriyle bir nevi onunla iletişim kurarlar. Bunun yanında ozanların düğünlerde çalıp söylediği, düğünden düğüne, obadan obaya gezdikleri de görülür. Beyrek on altı yıl kaldığı Bayburt hisarından kaçtıktan sonra Oğuz'a gelince, yolda kendi nişanlısının düğüne giden bir ozanla karşılaşır. Ozanın kopuzuyla atını değiştirerek, ozan olarak nişanlısının düğüne gider. Düğünde çalıp söyler, haber alır, haber verir, en sonunda kendisinin Beyrek olduğunu belirterek nişanlısıyla evlenir³⁰.

Âşıkların ilden ile gezme, bir başka ifadeyle gurbete çıkma gelenekleri, Kars âşıklarında da görülür. Âşıklar çeşitli sebeplere bağlı olarak, rüyasında kendisine gösterilen kızı bulmak, ekmek parası veya sevdiği kızı alabilmek için para kazanmak amacıyla gurbete çıkarlar. Geçmişte daha fazla olmakla birlikte, günümüzde de özellikle kış mevsiminde ilden ile gezerler. Bu gezme bazen

²⁵ Metin Özarslan, **Erzurum Âşıklık Geleneği**, Ankara 2001, 171.

²⁶ Bayram Durbilmez, "Âşıklık Geleneğinde Saz", **Milli Folklor**, 2010, Yıl 22, Sayı 85, 149.

²⁷ Nida Tüfekçi, "Âşıklarda Müzik", **Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler**, (Haz. Salih Turhan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, 232.

²⁸ Yaşar Kaya Kalafat, "Geçmişten Günümüze Türk Halk İnançlarında Işık", **Milli Folklor**, Sayı 20, Kış 1993, Yıl: 5, 33.

²⁹ Saim Sakaoğlu, "Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine" **Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler**, (Haz. Salih Turhan) Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.220.

³⁰ Muharrem Ergin, **age**, 137-153.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

ülke sınırlarını aşarak soydaşlarımızın bulunduğu Avrupa'nın değişik ülkelerine kadar uzanır. Günümüzün usta âşıklarından Günay Yıldız “gurbet gezmeyen âşık olamaz” diyerek, gurbetin âşığı yetiştiren, olgunlaştıran bir mektep olduğunu belirtiyor. Çünkü âşık gurbette sadece para kazanmıyor, bilgisini, görgüsünü de arttırıyor.

Kaplan, her medeniyetin kendisini yaşatacak insan tipini hususi olarak yetiştirdiğini söyler³¹. Kars ve çevresinde yaşayan insanlar her ne kadar yerleşik hayata geçmiş olsalar da hem günlük hem de kültürel yaşamlarında eski konar-göçer atlı göçebe medeniyetin izleri açık bir şekilde görülür. Kars'tan yurt içi ve dışı çeşitli yerlere göç eden insanlar da kültürel köklerinden kopamamış, gittikleri yerlere kendi kültürlerini de beraber götürmüşlerdir. Bu bağlamda, Dede Korkut Hikâyelerinin kahramanı olan yiğitler nasıl her gittikleri yere kopuzlarını, kültürlerini götürmüşse İstanbul'a, Ankara'ya, İzmir'e, Bursa'ya, İzmit'e giden Karşlılar da gittikleri yerlere âşıklık geleneğini götürmüşler, bu gün bu yerlerde âşıklar çalıp söylemektedir.

Dede Korkut Hikâyelerindeki yaşam biçimi, ozan tipi bir sanatkarı ve onun etrafında şekillenen eğlence ve eğitimi zorunlu kılıyor. Sürekli hareket halinde olmak anı değerlendirmeyi gerektiriyor. Bunu bir yaşam felsefesi haline getiren konar-göçer Oğuz boyları, eğitim ve eğlenceyi aynı merkez etrafında toplamıştır. Kopuzu boynunda asılı ozan davar peşinde, yurt göçünde veya konak yerinde olsun daima çalıp söylemiştir. Kars ve çevresindeki yaşam biçiminin de aynı hayatı zorunlu kıldığı söylenebilir. Hayvancılığın yaygın olduğu bölgede hayvanların meraya çıkarılmadığı uzun kış geceleri hariç, birkaç kişinin bir araya gelmesi oldukça zordur. Oysa bir âşığın sazını boynuna asarak gezdiği yerlerde çalıp söylemesi mümkündür.

Dede Korkut Hikâyelerinin kahramanı ve aynı zamanda birçoğu ozan olan Oğuz yiğitleri çeşitli vesilelerle değişik yerlere gidiyorlar. Bunun yanında ozanların piri olan Dede Korkut da Oğuz'un müşküllerini halletmek için sürekli olarak ilden ile beyden beye geziyor. Oğuz elinde nerde bir sorun çıksa Dede Korkut orada ortaya çıkıyor. Hikâyelerin hepsinin sonunda gelip boy boyluyor, soy soyluyor. Düzdüğü Oğuz-nameyi yiğitlerden birine hediye ediyor. Bu Oğuz-namelerdeki soylamalar sırasında gezilen görülen yerlerle ilgili birçok unsurun, dağların, ırmakların, çeşitli hayvanların adları geçmesine rağmen, Dede Korkut'un yeri yurduyla ilgili bir şey söylenmiyor. Dede Korkut'un biliciliğinin gerçekle bağlantısı aranacak olsa ozan olup çok gezmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

İlden ile diyar diyar gezen âşıklar günümüzde otellerde veya tanıdıkları eş-dost yanında konaklarken eskiden hanlarda veya çalıp söylediği kahvelerde konaklardı. Çalıp söylediği kahveye gözü gönlü tok, kapısı, sofrası başkalarına açık cömert bir ağa veya bey gelirse onların konaklarını da şenlendirirdi. Ayrıca birçok ağa ve bey konaklarında âşık beslerdi. Bir âşığın yolu semtlerine düşse konuk ederler, âşıklarıyla atıştırırlardı. Kars ve çevresinde yalnız âşıkların değil halkın bile birçok şiirini ezbere bildiği, Kars çevresi âşıklarının piri olan Âşık Şenlik Revan'da böyle bir âşık meclisinde zehirlenmiştir³².

Geçmişte âşıkların en büyük maddi destekçileri ağalar ve beylerdi. Bu yüzden âşıklar bir elden başka bir ele gittiklerinde ağa veya bey konağına sığınır, onların evlerinde ağırlanır, misafir edilirdi. Karşlı âşıklar ağa/bey konaklarına daha çok nişan, düğün, sünnet gibi törenlerde çağırılıyor, buralarda kurulan meclislerde çeşitli âşık hikâyeleri anlatılıyordu.

Âşık ağrılmak aynı zamanda saygınlık göstergesidir. Bu yüzden olsa gerek Dede Korkut ozanı tarif ettiği satırların sonunda *İleyünüzde çalup aydan ozan olsun.*³³ şeklinde bir dua

³¹ Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, İstanbul 1996, Dergâh Yayınları, 52.

³² Ensar Aslan **age**, 37; A. Berat Alptekin-M. Nizamettin Coşkun, **age**, 77-78.

³³ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I**, 75.

etmektedir. Bu dileğin duası kabul olan birisi tarafından yapılması çok önemlidir. Bunun yanında, bu duadan, ozanların bir kişinin evine güzel şeyler söylemek, kutlama yapmak için geldiği anlaşılıyor. Kars ve çevresinde de âşıklar bir eve genellikle ya düğün ya nişan ya da sünnet gibi güzel, hoş, mutlu bir olayı kutlamak için çağrılıyorlar. Beyrek'in gidişinden sonra kız kardeşinin söyledikleri ozan ağırlayamamanın üzüntüsünü yansıtıyor:

“Ağam beyrek gideli bize ozan geldiği yok,
Eğnümüzden kaftanumuz aldığı yok
Başumuzdan giceliğümüz aldığı yok
Buynuzu burma koçlarımız aldığı yok³⁴”

Bu durum günümüzde dahi geçerlidir. 2010 yılı Ramazan ayında Karanlı âşıklardan bazıları Murat Çobanoğlu kahvesinde program yaparken bazıları ise çarşıdaki bir marketin ikinci katında yapıyorlardı. Âşıklara bu yeri herhangi bir ücret talep etmeksizin market sahibi tahsis etmiş, katıldığımız birkaç programda âşıkların sazına en çok para takan da market sahibi idi.

Dede Korkut'a göre âşığın üçüncü özelliği ise gezip gördüğü yerlerde kimin cömert kimin eli sıkı olduğunu bilmesidir.

İlden ile beyden beye gezen ozanın bu yerlerde kimin cömert kimin elinin sıkı olduğunu bilmesi gayet normaldir. Gittikleri yerlerde meydan yaptıkları kahvelerde, hanlarda, düğünlerde çalıp söylemeleri sırasında veya daha sonra kendilerine verilen bahşiş ve hediyelerden kimin cömert olduğunu açıkça görürlerdi.

Çalıp söylemesi karşılığında ozana hediyeler verilmesi, isteklerinin yerine getirilmesi ve razı olarak gönderilmesi Oğuz geleneklerindedir. Kazan Han'ın onu övüp tarifleyen ozana, *menden ne dilersin, çetirlü otak mı, kul karavaş mı dilersin, altun akça mı dilersin vireyim* diyor³⁵. Aynı şekilde Beyrek'in kız kardeşinin yukarıda söyledikleri de ozana çeşitli hediyelerin verildiğini gösteriyor.

Kars çevresinde de düğüne veya sünnete getirilen âşık rızası alınarak gönderiliyor. Geçmiş yıllarda bölgede âşıklara koç veya koyun gibi küçükbaş hayvanların hediye edildiği görülse de hediyeleşme günümüzde değişmiştir. Âşığın çalıp söylemesini beğenen ve hususi istekte bulunan dinleyiciler âşığın sazına para takmaktadır. Ayrıca âşık mecliste hatırı sayılır kişilerin adını andığında onlar da para takarak âşığı onurlandırır. Ozanların bu cömert beyleri başka yerlerde öven şiirler söylemeleriyle onların ünleri her yere yayılır.

Dede Korkut Hikâyelerinde anlatılan hayat atlı-göçebe hayatıdır. Atlı-göçebe hayatındaki insan dışı dönük aktif ve fiziksel açıdan güçlü insandır. Kars ve çevresi bu yaşam tarzının yakın zamana kadar yaygın biçimde görüldüğü coğrafi alanlardandır. Âşıklara bakıldığında hepsinin özgüvenleri yüksek, aktif ve dışı dönük insanlar olduğunu görülüyor. Kendine güveni olmayan bir insan gurbete çıkmayı göze alamadığı gibi, meydan yapamaz, yüzlerce kişinin önünde atışma yapamaz, verilen bir ayağı işleyemez. Sosyal ilişkileri zayıf âşık toplumdan beslenemez.

Dede Korkut Hikâyelerinin eski Oğuz-name geleneğinin devamı olmakla birlikte, destandan halk hikâyesine geçiş dönemi ürünü olduğu kabul edilir. Aynı zamanda Dede Korkut Hikâyeleri anlatıldığı coğrafyada birçok halk hikâyesinin teşekkülüne zemin hazırlamıştır³⁶. Doğu Anadolu bölgesinde anlatılan birçok halk hikâyesini de üslup, ifade ve motif bakımından etkilemiştir. Bu itibarla Dede Korkut Hikâyelerinin kahramanları ile Doğu Anadolu Bölgesinde

³⁴ Age, 142.

³⁵ Muharem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 144-145.

³⁶ Metin Ekici, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Ankara 1995, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

anlatılan halk hikâyelerinin kahramanlarının birçoğunun benzer özellikler taşımaktadır³⁷. Anadolu Âşıklık geleneği içinde Kars ve çevresini diğer bölgelerden farklı kılan en önemli unsurlardan biri halk hikâyesi anlatma, eski destan geleneğinin uzantılarının az da olsa hâlâ canlılığını devam ettirmesidir. Kars âşıklık geleneğinin Dede Korkut Hikâyeleriyle en büyük ortak özelliği belki de bu durumdur.

Dede Korkut Hikâyelerindeki kahramanlar aynı zamanda birer ozandır. Kars ve çevresindeki âşıklar ise yeri geldiğinde her biri bir kahraman olmaktadır. Âşık Şenlik, Kağızmanlı Hıfzı, Kahraman bunlardan birkaçıdır. Şenlik işgal yıllarında söylemiş olduğu şiirlerle ve gösterdiği davranışlarla halkın gözünde büyük bir kahramandır³⁸. Hıfzı ve Kahraman Ermeni zulmü karşısında gösterdiği tepkiden dolayı Ermenilerce şehit edilmiştir.

Dede Korkut nasıl ozanların piri ise Kars ve çevresinde de Âşık Şenlik âşıkların piridir. Bölge âşıklarının tamamı Şenlik'i usta olarak kabul ederler ve onun söylediği gibi söylemeye çalışırlar. Şenlik'in şiirlerinin birçoğunu bölge âşıklarının tamamı ezbere bilir. Onun şiirlerinin hikâyeleri, onun tasnif ettiği halk hikâyeleri bilinir. Ona hem halk hem de âşıklar öyle saygı gösterirler ki yanlış yaparız endişesiyle onun hikâyelerini anlatmazlar. Ülkemizin UNESCO tarafından yaşayan kültür hazinesi olarak seçilmiş âşığı ve halk hikâyesi anlatma konusunda tartışmasız en iyi yaşayan usta olan Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Şenlik tarafından tasnif edilmiş olan halk hikâyelerini hakkını veremezsem ona saygısızlık yapmış olurum diye anlatmamaktadır³⁹. Bu bağlamda, Âşık Şenlik bölge âşıkları ve insanları arasında keramet sahibi bir veli gibi çok saygın bir yer kazanmıştır. Geleneksel ata/baba kültürünün devamı olan baba unvanının⁴⁰ bölge insanları ve âşıklarınca sık sık Şenlik adıyla kullanılması bu durumun bir yansıması olsa gerektir.

Dede Korkut'un toplumdaki ayrıcalığını sağlayan en önemli unsur sahip olduğu dini referanslardır. Veliliği, duasının kabul olması, gelecekte haber vermesi, her şeyi bilmesi, hikâyelerin sonunda hep dua etmesi, Oğuz beylerinin başı dara düştüğü anda ortaya çıkıp sıkıntıları gidermesi, kötü söz söylememesi gibi hususiyetleridir. Kars çevresindeki âşıkların icra üsluplarına baktığımızda da sürekli olarak dini unsurların kullanıldığı görülüyor: Söze dua veya nasihatla başlanması, meclisin divaniyle açılması, âşık meclislerinin en fazla ramazan gecelerinde icra edilmesi, meydan yapan âşıkların çeşitli vesilelerle dinleyiciler için dua etmeleri, hikâyeler bittikten sonra âşıkların dua etmeleri, badeli âşıkların Hak âşığı olduklarına inanılıp, evliya gibi kabul edilmeleri gibi unsurlar Dede Korkut'un yaptıklarıyla örtüşmektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinin anlatıcısı hikâyelerin sonunu genellikle mutlu bitirmekte, Dede Korkut birçok hikâyenin sonunda şadlık çalmakta, soy soylayıp boy boylamakta ve dua etmektedir. Karşı âşık da anlattığı hikâyeyi mutlu sonla bitirmekte, hareketli bir türkü çalarak hikâyede kavuşan âşıkların mutluluğunu paylaşmakta, bir nevi onların düğününü yapmakta ve akabinde de herkes için dua etmektedir.

³⁷ Ali Berat Alptekin, "Doğu Anadolu Bölgesinde Anlatılan Halk Hikâyelerinde Dede Korkut Hikâyelerinin Etkileri", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, (25-27 Nisan 2007, Erzurum) Bildiriler -1*, Erzurum 2009, 85-92.

³⁸ Salih Şahin, *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ankara 1983, 123. Kars ve Ardahan'ın çarlık Rusya'sının himayesine bırakıldıktan sonra ilçelere askeri kaymakamlar atanır. Çıldır'a Ermeni asıllı Andon adında bir kaymakam atanır. Kaymakam çıkardığı bir genelge ile tüm köylerde eğlenceleri, düğünleri yasaklar. Ancak köylüler eski geleneklerini sürdürürler. Durumu öğrenen Andon yanına bir grup asker alarak o gün için düğün Koğas köyüne gider. Köyde düğün ve eğlence vardır; Âşık Şenlik de oradadır. Andon sinirli biçimde Şenlik'e çatar ve Çarlık Rusya'sının Osmanlı Devletinden daha üstün ve güçlü olduğunu vurgular, onu tahrik ederek cevap bekler. Amacı öldürmek için fırsat yakalamaktır. Âşık Şenlik "Al-Osmani isterem" şiirini söyler ve ölümden korkmadığını gösterir. Andon dürüstlüğü ve cesaretinden dolayı Şenlik'i bağışlar. Şenlik'in burada göstermiş olduğu davranış büyük bir kahramanlıktır.

³⁹ Fikret Türkmen-Nail Tan-M. Mete Taşlıova, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Ankara 2008, Türk Dil Kurumu Yayınları, 17-19.

⁴⁰ İsmet Çetin, "Türk Kültüründe Bab (Baba)/ Ata Geleneği" *Millî Folklor*, 2007 Kış, Yıl 19, Sayı 76, 70-75.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

Gökyay'ın da belirttiği gibi, ozanlar toplantılarda en büyük olanın önünde çalıp söyler, önce ona hitap eder, çekinmeden ne istediğini söyler, dilediğini yapar⁴¹. Hikâyelerin boy beyanlarının “hanım hey” diye başlaması ve yine “hanım hey” diye bitirilmesi - tartışmalı bir konu olmakla birlikte- bu hikâyelerin Bayındır Han'ın huzurunda anlatıldığı izlenimi vermektedir

Kars âşıklık geleneğinin icra geleneği anlatılandan farklı değildir. Âşıklar mecliste hatırı sayılır kişilerin önlerine varıp söyler, icabında o kişiyi över. Gökyay, Kars'ta kahveye âşıkları dinlemeye gittiklerinde her âşığın üçer dörder hane ile kendilerini övdüğünü belirtmektedir⁴².

Dede Korkut Hikâyelerine bakıldığında ozanlar gayet itibarlıdır. Dede Korkut'un ozanların piri olduğu, toplumdaki konumu ve ozanlarla ilgili söyledikleri düşünülürse ozanların toplumdaki yerleri daha iyi anlaşılır. Benzer hususiyetlerin Kars âşıklık geleneğinde de görüldüğü, özellikle badeli âşıklara halkın büyük bir teveccühünün olduğu, rüya hadisesiyle bunun sağlandığı söylenebilir.

Özellikle gelir düzeyi düşük birçok kişinin veya ailenin çocuğunun âşıklığa yönelmesinin altında yatan sebeplerden biri âşıklara gösterilen ilgidir. Âşıklara maddi ve manevi açıdan gösterilen itibar ve verilen ehemmiyet birçok ailenin çocuğunun âşıklığa temayülüne sebep olmuştur. Günümüzde pop sanatçılarının gençler üzerindeki etkisi ne ise geçmişte, benzer bir durum kırsaldaki âşıklar için geçerlidir. Bu yüzden birçok genç âşıklığa heves etmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde sıkça kullanılan atasözlerinden biri, *at ayağı külük ozan dili çevik olur* ifadesidir. Kars çevresindeki âşıklar da hikâye anlatırken benzer ifadeleri yaygın şekilde kullanmaktadırlar⁴³.

Dede Korkut Hikâyelerinde görülen karşılıklı söyleme geleneği, bölge âşıklık geleneği içinde atışmalarda ve halk hikâyeleri içinde devam eden geleneklerdendir. Dede Korkut Hikâyelerinde karşılıklı söylemeyi belirtirken “aydur veya ayıttı'dan başka kullanılan bir diğer ifade“... soylamış, görelim hanım ne soylamış”tır. Günümüz hikâye anlatıcılığında da karşılıklı söylemeler belirtilirken âşık hemen hemen aynı ifadeyi kullanmakta “... söylemiş, görelim ne söylemiş” demektedir.

Dede Korkut Hikâyelerindeki ozan tipi yanında, ozanlık geleneğinin bağlamı ile günümüz Kars âşıklık geleneğinin de birçok ortak noktası olduğu görülüyor.

Kanturalı boyunda, Kanturalı yiğitlerinden kopuzunu çalarak kendisini övmelerini ister. Övüldükçe coşacak, cesareti, kendine güveni artacaktır. Kars Âşıklık geleneği içinde de âşıklar çalıp söylerken dinleyicilerin içinden bazıları yüksek sesle “yaşa, var ol âşık var ol!” diye seslenir. Bu tür ifadeler âşığın coşturur, öz güvenini artırır.

Dede Korkut Hikâyelerinde âşığa bir kısım hediyelerin sunulması onun beğenildiğinin göstergesidir. Hediye ne kadar çoksa âşık kendini izleyicinin gözünde o kadar değerli görür. Bu değerini göstermek için de bütün hünerlerini sergilemeye çalışır. Benzer bir durum Kars âşıklık geleneği için de geçerlidir. Mecliste söyleyen âşık beğenilirse, beğenenler onun sazına para takarlar. Para takılan âşık daha iyi söylemeye, kendisine verilen değere layık olmaya çalışır. Böylece âşığın performansı ciddi bir şekilde artar; hem söyledikleri, hem söyleyiş biçimi daha canlı, daha samimi olur. Âşığın performansı artınca dinleyicinin ilgisi de artar.

Bunun yanında hem Dede Korkut Hikâyelerinde hem de âşıklık geleneğinde âşıkların karşılıklı olarak seyirci önünde söylemesi, sanatlarını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bir

⁴¹ Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul 2004, MEB Yayınları, CCCXCVII.

⁴² **Age**, CCCXCVII.

⁴³ Ali Berat Alptekin, **agb**, 87-88.

âşığın tek başına söylemesi, onun güçlü ve zayıf yönlerini görmesini sağlamaz. Ancak karşılıklı söyleme zayıf yönlerini de görmesini sağladığı gibi, başkaları karşısında daha iyi olmak için hırslandırır.

Köprülü'ye göre, eski Oğuz kabileleri arasında İslamiyetin kabulünden önce ve sonra görülen ozan adlı saz şairi tipinin, yavaş yavaş, türlü türlü içtimai amillerin tesiri altında, muhitin ve zamanın icaplarına göre az veya çok bazı değişikliklere uğramakla beraber devam etmesi içtimai bir zarurettir⁴⁴.

Oğuz ise ozanlığın âşıklığa dönüşmesinden sonra da eskiye ait bazı özelliklerin devam ettiğini, gerek âşıkların hayat hikâyelerinden, gerekse halk hikâyelerindeki âşık tipinden hareketle rahatlıkla söylenebileceğini, özellikle onların düğünlere çağırılması geleneğinin günümüzde de yaşatıldığı göz önünde tutulursa, ozan-âşıklarda toplumsal statü bakımından büyük bir değişikliğin olmadığını kendiliğinden görüleceğini, İslami döneme ve yerleşik hayata geçilmesinden sonra da âşıkların sanatlarını icra ve hayatlarını kazanma açısından daha estetik bir seviye kazandıklarının söylenebileceğini⁴⁵ belirtmektedir.

Kültürün en önemli özelliği, dıştan gelen baskın unsurlar karşısında değişkenliğidir. Bu sayede asli unsurunu korumakla birlikte, zaman ve mekâna göre uyarlanmaktadır. Bu durum bilinçli, bir başka ifade ile kasti bir müdahale ile değil kendiliğinden olur. Böylece kültürler kendilerini yenileyerek devam etme imkânı bulurlar. Aksi takdirde, her gün biraz daha gelişen ve değişen dünyada insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap vererek, bir toplumun bütün bireylerinde benzer duygu, düşünce ve davranışlar meydana getirebilmek mümkün değildir. Bu bağlamda, ozan-baksı geleneği, Türklerin İslam kültür dairesine girmelerinden sonra, asli unsurlarını koruyarak, zaman içinde, İslami hayatın temel prensiplerine, duygu, düşünce ve davranış pratiklerine adapte olarak âşıklık geleneği diye yeni bir hüviyet kazanmıştır.

Sonuç olarak Dede Korkut'un şahsında temeyyüz eden ve Dede Korkut Hikâyelerinde tanımlanan ozan tipiyle Kars âşıklık geleneğinin temsilcisi âşık, icra, işlev ve terminoloji gibi pek çok yönden ortak özelliklere sahiptir. Dede Korkut Hikâyelerinin teşekkülünden günümüze bin, yazıya geçirilişinden günümüze ise beş yüz yıldan fazla zaman geçmiştir. Bunca zamana rağmen Dede Korkut Hikâyelerindeki ozan tipi ve ozanlık geleneğine mahsus birçok unsur Kars ve çevresi âşıklık geleneğinde yaşamaktadır. Kars kadar olmasa da benzer bir durumun Anadolu'nun diğer bölgelerindeki âşıklık gelenekleri için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Aynı kaynaktan ve gelenekten beslenmeleri hasebiyle böyle bir müşterekliğin olması gayet normaldir.

Her toplum içinde yaşadığı reel şartlar uygun tipler yarattığı⁴⁶ gibi, her tip de kendi kültürü içinde yaşar. Dede Korkut Hikâyelerinde tanımlanan ozan tipinin içinde yaşadığı kültürel, toplumsal ve coğrafi şartlar ile Kars ve çevresinin toplumsal ve coğrafi şartları aynıdır. Kars ve çevresi Dede Korkut Hikâyelerinin coğrafi alanının tam orta yerindedir. Bu durum, aynı coğrafyada çok farklı zamanlarda da olsa aynı sanatkâr tipini bugüne kadar yaşattır.

KAYNAKÇA

ALPTEKİN Ali Berat, "Doğu Anadolu Bölgesinde Anlatılan Halk Hikâyelerinde Dede Korkut Hikâyelerinin Etkileri", **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, (25-27 Nisan 2007, Erzurum) Bildiriler -1**, Mega Ofset Mat., Erzurum 2009, 85-92.

⁴⁴ Fuad Köprülü, **Saz Şairleri I-V**, Ankara 2004, Akçağ Yayınları, 40.

⁴⁵ Öcal Oğuz, Dede Korkut Kitabı'nda Anlatım Ortamı İçinde Ozan", **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Ankara 2000, 42.

⁴⁶ Mehmet Kaplan, **age**, 55.

- ALPTEKİN Ali Berat – Coşkun M. Nizamettin, **Çıldırli Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)**, Çıldır Belediyesi yayınları 1, Ankara 2006.
- ASLAN Ensar, **Çıldırli Âşık Şenlik**, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2001.
- BORATAV P. Naili, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, **Folklor ve Edebiyat 2**, Adam Yayınları, İstanbul 1992, 109-140.
- ÇETİN İsmet, “Türk Kültüründe Bab (Baba)/ Ata Geleneği” **Millî Folklor**, 2007 Kış, Yıl 19, Sayı 76, 70-75.
- ÇOBANOĞLU Özkul, “İşgal Edilen Vatan Topraklarında Âşık Edebiyatının İşlevleri ve Âşık Şenlik”, **Âşık Şenlik Sempozyumu (22-23 Mayıs 1997) Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, 69-74.
- DURBİLMEZ Bayram, “Âşıklık Geleneklerinde Saz”, **Milli Folklor**, 2010, Yıl 22, Sayı 85, 148-158.
- EKİCİ Metin, **Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995.
- ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- GÖKŞEN Cengiz, “Çıldırli Âşık Şenlik’in Şiirlerinde Tasavvufi Unsurlar”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2008, Yaz, 46. sayı, 167-180.
- GÖKYAY Orhan Şaik, **Dedem Korkudun Kitabı**, MEB Yayınları, İstanbul 2004.
- KALAFAT Yaşar Kaya, “Geçmişten Günümüze Türk Halk İnançlarında Işık”, **Milli Folklor**, Sayı 20, Kış 1993, Yıl: 5, s.32-34.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- KIRZIĞLU M. Fahrettin, **Dede – Korkut Oğuznâmeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- KÖPRÜLÜ Fuad, **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- KÖPRÜLÜ Fuad, **Saz Şairleri I-V**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- OĞUZ Öcal, “Dede Korkut Kitabı’nda Anlatım Ortamı İçinde Ozan”, **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akçağ Yay. Ankara 2000, 37-42.
- ÖZARSLAN Metin, **Erzurum Âşıklık Geleneği**, Akçağ Yay. Ankara 2001.
- QASIMLI Meherrem, “Ozan-Kopuz Eneesi”, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi**, Bakı-Elm-2004, 374-397.
- SAKAOĞLU Saim, “Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine” **Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler**, (Haz. Salih Turhan) Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.217-221.
- SAKAOĞLU Saim, **Dede Korkut Kitabı I (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar)**, Selçuk Üniversitesi yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayını, Konya 1998.
- ŞAHİN Salih, **Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri**, Yorum Mat. Ankara 1983.

-
- TÜFEKÇİ Nida, “Âşıklarda Müzik”, **Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler**, (Haz. Salih Turhan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.227-243.
- TÜRKMEN Fikret - TAN Nail - TAŞLIOVA M. Mete, **Âşık Şeref Taşhova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- YAKICI Ali, “Dede Korkut Kitabı’nda Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Âşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi”, **Ozan Dili Çevik Olur Âşık Edebiyatı Yazıları**, Gazi Kitabevi, Ankara 2009, 13-26.
- YARDIMCI Mehmet, **Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri (Anonim Halk Şiiri-Âşık Şiiri-Tekke Şiiri)**, Ürün Yayınları, Ankara 2002.